

בני מוריס, מדיר יאסין עד קמפ דיוויד: מאמרים אישיים, פוליטיים והיסטוריים. תל אביב: עם עובד, 2018, 255 עמ'.

ערן לרמן

הספר הוא פרי בחירתו של ההיסטוריון בני מוריס להוציא במהדורה עברית קובץ מאמרים שכבר פורסמו, חלקם בארצות הברית ובבריטניה וחלקם בישראל, ולצרף לכך גם זיכרונות אישיים. כותרת הספר, "מדיר יאסין עד קמפ דיוויד" (למעשה אפשר היה לקרוא לספר "מתרפ"ט עד עופרת יצוקה"), מטעה מעט, שכן לפנינו ספר אישי, ולא רק היסטורי, ומדובר במעשה שחייב מידה של אומץ לב.

ראשית, יש כאן עניינים אישיים רגישים. בסוף הספר מובאות חוויות, כפי שנרשמו אז, מתקופה של 21 יום בכלא הצבאי – כאיש מילואים שסירב לשרת בשכם בשנת 1988 – כולל הכללות מטרידות בנוגע ל"מדינה שאיבדה את מצפונה", מן הסוג שהוא פוסל בזעם אצל אחרים (אבל שיקפו אז את הלך רוחו). בהמשך בחר מוריס להביא גם תיאור מרשים ומטלטל של פציעתו כעשרים שנה לפני כן כלוחם נח"ל בקו התעלה ולהציג את הנסיבות האישיות שהובילו אליה. שני הסיפורים האישיים מציבים את מוריס כישראלי, לוחם, איש שפעל על-פי צו מצפונו, ובתוך כך הם גם מקנים רובד נוסף של משמעות למסלול האינטלקטואלי שהלך בו. מוריס הרי הותקף משני הצדדים – מימין, בשעתו, בשל סילוף ההיסטוריה הציונית, ומשמאל בשל "בגידתו" ונכונותו להוקיע כיום את עמדות הפלסטינים.

יש בספר נגיעות אישיות קשות נוספות: מהערת שוליים בעמוד 94 עולה שאת מסמך ההסברה הבעייתי מאוד, שבא להפריך את ההאשמות בנוגע לטבח בקרב דיר יאסין והוכן במשרד החוץ במרס 1969 בתגובה לבקשתו של מנחם בגין (אז שר בלי

* אל"מ (מיל') ד"ר ערן לרמן, המרכז האקדמי שלם, ירושלים, ומכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון.
דואר אלקטרוני: elerman@jiss.org.il

תיק בממשלת האחדות), כתב לא אחר מאשר אביו, יעקב מוריס. הדבר אינו מונע מבנו להפריך את האמור בו, אך גם את ההפרזות המגמתיות מן העבר השני. שנית, יש כאן התמודדות נרחבת עם הקרע שנפל בין מוריס לבין עמיתיו לשעבר בחבורת "ההיסטוריונים החדשים" – אבי שליים, אילן פפה ואחרים. בעקבות כישלון המשא ומתן בין ברק לבין ערפאת בשנת 2000 חל שינוי חד בעמדותיו של מוריס, או ליתר דיוק – בפרשנותו בנוגע למהות הסכסוך. על "סטייה ימנית" זו הוא הותקף לא אחת, וכאן הוא משיב מלחמה שצרה. "השמועה שלפיה עברתי השתלת מוח (ככל הזכור לי) חסרת בסיס", כתב בפברואר 2001, וחלק גדול מן הספר מוקדש להפרכתה. חשוב לציין שמוריס מציג בביקורתו עמדה ציונית חד-משמעית: "בשום מקום בספרו שליים אינו אומר מילה על הקשר של 3,000 שנה של העם היהודי לארץ ישראל" (עמ' 171) – והרי מוריס אמור לדעת שמלומד אחד באוניברסיטת תל אביב (סליחה, שיח' מוניס הכבושה) כבר "הוכיח" באותות ובמופתים ש"העם היהודי" אינו אלא בדיה... בשל השפעתה המסוכנת של כתיבתו האנטי-ציונית הארסית של אילן פפה (מוריס מביא דוגמה מבהילה של סטודנטית גרמנייה, שאימצה בעטייה ללא סייג את ההשוואה לנאצים) חשובה מאוד ההוקעה השיטתית של יומרותיו להיות היסטוריון. הוקעה זו חשובה במיוחד כשהדברים אמורים בספרו על "הטיהור האתני של פלסטין", שכמו הסילופים המכוונים והטעויות המרושלות הכלולים בו מעלה תהייה באשר לנורמות של עבודתו ומאירה באור אחר את יחסה של אוניברסיטת חיפה אליו, יחס שפפה הציג כרדיפה פוליטית מזועזעת.

מכאן גם ערכו של הדיון – המובא פעמיים, דבר שניתן היה למנוע בעריכה קפדנית יותר – בפרשה העגומה של התזה של תדי כץ בנוגע ל"טבח" בטנטורה, עבודת מ"א שנכתבה בהשראתו של פפה. מוריס מגיע למסקנה כי כץ אכן סילף את המאורעות (ומצרך לכך אזהרה מקצועית חמורה, ומוצדקת, באשר לסכנה שבהסתמכות על עדויות בעל-פה שנים לאחר מעשה), גם אם בעת כיבוש הכפר נעשו גם מעשי זוועה נקודתיים. חשוב יותר הוא הברור בנוגע לדיר יאסין. בדומה לדני רובינשטיין ("זה אנחנו או הם") – שניהם נסמכים על מחקר פלסטיני מהימן של כנעאנה וזינתאווי – מוריס מקבל את הקביעה שאמנם היו מעשי רצח במהלך כיבוש הכפר באפריל 1948, אך לא היה "טבח", ומספר ההרוגים – אמנם למעלה ממאה – רחוק מן המספר שהערבים והנהגת היישוב גם יחד נקבו בו אז (כ-250). מוריס גם שב ומבהיר שאין אמת בטענה של חלק מעמיתיו לשעבר כי כל עניינה של "תכנית ד" של "ההגנה" באותה עת היה לשבור ולגרש את האוכלוסייה הפלסטינית.

בכל הנוגע לתרפ"ט, ניכרות אצל מוריס הפתעה ומורת רוח מכך שהלל כהן נתפס בספרו ל"איזון קדוש" בין הצדדים. את ספרו המעניין של כהן על הסייענים הפלסטינים הוא משבח במאמר קודם. מנגד, באשר למה שאירע באוגוסט 1929, מוריס מצביע על החלטתו התמוהה של כהן להבליט מאוד את דמותו של השוטר היהודי, שמחה חינקיס, שרצח משפחה ערבית ביפו – כאילו ניתן להשוות מעשי נקמה יהודיים מקומיים למהלך

היזום של חג' אמין אל-חוסייני ואנשיו להסית לטבח ביהודים כדי לקעקע את המפעל הציוני בכללותו. מוריס תוקף גם את הניסיון של כהן להציג את פעילותם של קומץ קיצונים דתיים-לאומיים ביישוב של אותם ימים (שדוכאו, או אף חוסלו, בידי פעילי "ההגנה", והכול במחשכים) כשקול כנגד התעמולה הדתית הגלויה ושלוחת הרסן של ההנהגה הפלסטינית.

ממד שלישי שחייב עוז רוח נוגע לנכונות להגיש לקורא הערכות בנוגע לעתיד, שלא עמדו במבחן הזמן. כך, למשל, באשר למאמר הקצר הפותח את הקובץ, שנכתב ב-1992 ועניינו מירון החימוש הגרעיני באזור. מאז חלפו שנות דור, ונבואת הזעם של מוריס לא התממשה. העולם (כלומר, ארצות הברית) אכן פעל, בין היתר מול עיראק ולוב (וכעת מתעצם מחדש הלחץ על איראן). אף לא אחת ממדינות ערב השיגה נשק גרעיני. כפי שישראל שבה והוכיחה בשנת 2007 בעומק סוריה, היא עדיין יכולה לפעול כפי שעשתה בשנת 1981 בלב עיראק. אף על פי כן, יש הצדקה למאמר גם כיום, כפתיח רעיוני לדיון כולו.

לכאורה, יש כאן יסוד לתמיהה: מוריס אינו חוקר בתחום הנשק הגרעיני או מירון החימוש. יתרה מזאת, ההיסטוריון אינו נביא וגם לא איש מודיעין. ואכן, גם תחזיות אחרות של מוריס – ירושתו של ערפאת (2004), משמעות ההתנתקות (2005) ועתידה הפוליטי של ישראל לאחר רדתו של שרון מעל הבמה (2006) – לאו דווקא התממשו כנתינתן. אף על פי כן, המסר חשוב: ראוי ונכון להזכיר גם לקורא העברי שהסכסוך הוא קיומי. אסור שתסור מעלינו התחושה הקשה, אך הנכונה, שביטאה בשעתו נעמי שמר: "בלב הלילה, דרוך וחרשי, אורב לי מבקש נפשי". החתירה להמיט על ישראל כליה היא שעמדה ביסוד קריסתם של מהלכי השלום מול ערפאת ואסד, ולא כשל טקטי זה או אחר של הנושאים ונותנים (והיו לא מעט כשלים כאלה).

מוריס אינו מוכן להשכיח את חלקו של חג' אמין אל-חוסייני, משתף פעולה עם היטלר, באסון שפקד את העם הפלסטיני. הוא מפנה את זעמו לא רק כלפי יאסר ערפאת וכלפי ההסתה הדתית שלוחת הרסן של חמאס ופת"ח כאחד (שמאפייניה היו צריכים לעורר סלידה, ולא הזדהות, בשורות השמאל במערב). מרגיז אותו גם הכוזב השיטתי בכל הנוגע ל-1947, כפי שהוא בא לידי ביטוי במאמרו של אבו מאזן ב"ניו יורק טיימס" בשנת 2011. מוריס מזכיר את עבודת הדוקטורט של עבאס על "שיתוף הפעולה בין הציונות לבין הנאצים", שיש בה מהכחשת השואה, ומתריע על כך שאדם הנחשב מיושב בדעתו מסרב בעקשנות להכיר בכך שהסרבנות הפלסטינית – ולא מזימות ציוניות – היא שהמיטה אסון על עמו.

כפי שמעיד המאמר על ויצמן והערבים, מוריס לא איבד את יכולתו לחשוף קשיי יסוד גם בעמדה הציונית, ובכללם יחס שהיה בו גוון קולוניאליסטי במהותו כלפי ערביי הארץ (לצד הערכה רבה לנסיך פייצל, לימים מלך עיראק) ועיוורון חלקי באשר להתהוותה של תנועה לאומית פלסטינית. ואולם, כפי שעולה מן הניתוח למכתבו (המרתק) של איינשטיין לנהרו, מנהיגה של הודו, השאלה שעל הפרק היא שאלה של צדק מול צדק.

לצד חסרונותיו, כולל כמה ליקויי עריכה צורמים (מילה שלא במקומה – יריבי פלסטין – בעמ' 107; "לעין ארוך", והמילה "סבב" חסרה, עמ' 140; "מוטטריפליקים" במקום "מתצרפליקים" בעמ' 203, ועוד), זה ספר חשוב ומועיל בהבהרת התמונה בכמה סוגיות מרכזיות השנויות במחלוקת עד עצם היום הזה ובחידוד הפולמוס עם מי שהמחקר ההיסטורי הפך בידיהם לקרדום פוליטי לקצין בו את הלגיטימיות של תקומת עם ישראל בארצו. הספר מועיל גם כתזכורת לחשיבותו של העיון ההיסטורי. בשנות האשליה שלאחר אוסלו היה בהנהגה הישראלית מי שטען בלהט שצריך להותיר את העבר מאחורינו ולהפנות מבט אל העתיד בלבד. ואולם, כפי שמוריס מוכיח, רק מי שמוכן לברר בכלים מקצועיים מחמירים את מהותם של משקעי העבר, יכול גם להבין את ההווה ולתכנן עתיד טוב יותר.